

ADAM LEWAK

Dnia 3 czerwca 1946 r. w Warszawie Wiceprokurator II rejonu Ekspozytury w Warszawie Prokuratury Specjalnego Sądu Karnego w osobie Z. Rudziewicz przesłuchał niżej wymienionego w charakterze świadka. Świadek po uprzedzeniu o odpowiedzialności karnej za fałszywe zeznanie i pouczeniu o treści art. 106 KPK zeznał co następuje:

Imię i nazwisko	Adam Lewak
Data urodzenia	3 września 1891 r.
Imiona rodziców	Józef i Ludwika
Miejsce zamieszkania	Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście 26
Miejsce urodzenia	Pniaki, pow. Brody, woj. Tarnopol
Wyznanie	rzymskokatolickie
Zajęcie	dyrektor biblioteki uniwersyteckiej, docent historii nowożytnej
Wykształcenie	Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego
Karalność	niekarany

Gdy Niemcy wkroczyli do Warszawy, byłem dyrektorem biblioteki uniwersyteckiej w Warszawie i na tym stanowisku pozostawałem przez cały czas okupacji. Z chwilą zajęcia Warszawy w gmachach uniwersyteckich ulokowała się policja bezpieczeństwa SD. W związku z urządzeniem związku hitlerowsko-religijnego „Julfeier” 20 grudnia 1939 spalili oni Auditorium Maximum. W niedopalonym gmachu policja urządziła stajnie, używając na boksy stylowe stoły czytelniane. W schronach pod Auditorium Maximum urządzono cele dla więźniów politycznych, gdzie katowano przesłuchiwanym, zwłaszcza Żydów. Policja zajęła również cały gmach biblioteki, pozwalając mnie i jeszcze czterem [osobom] gromadzić książki do magazynów. Policja zwolniła gmach biblioteki dopiero w czerwcu 1941. W listopadzie i w grudniu 1939

dwaj Niemcy, Mühlmann i Kraus, wywieźli z biblioteki kilka najcenniejszych rękopisów oraz przeszło kilkanaście rycin i rysunków z gabinetu Stanisława Augusta Poniatowskiego. Mühlmann i Kraus działali na rozkaz władz centralnych generalnego gubernatorstwa. W styczniu 1940 na rozporządzenie Fischera musieliśmy dostarczyć dystryktowi „dwanaście metrów bieżących książek”, pięknie oprawionych, co też uskutecznilo, wydając 3 tys. tomów ładnie oprawionych, starając się wybierać rzeczy mniej wartościowe. 1 lipca 1941 komisarzem bibliotek warszawskich z ramienia Niemców został mianowany dr Wilhelm Witte, podległy dystryktowi. Nastąpiło wówczas systematyczne burzenie bibliotek. W 1941 i 1942 roku Witte kazał przewozić polskie druki z biblioteki uniwersyteckiej do Narodowej (ul. Rakowiecka) a obcojęzyczne z Narodowej do uniwersyteckiej. Chodziło o to, aby zmagazynować w Bibliotece Narodowej polskie dzieła i uniemożliwić ich użytkowanie. W bibliotece uniwersyteckiej miano stworzyć księgozbiory dla użytku władz niemieckich i volksdeutschów. Tylko osoba mająca opinię od chlebobdawcy niemieckiego, iż korzystanie z biblioteki jest potrzebne dla celów urzędów niemieckich, otrzymywała pozwolenie na korzystanie z książek. Przeniesiono wówczas z naszej biblioteki do Narodowej około sto tysięcy tomów czasopism polskich i przeszło sto dwadzieścia tysięcy książek z Narodowej do naszej. Na skutek mojej interwencji w Krakowie dalsza akcja została wstrzymana. Witte zawiesił mnie w urzędowaniu, jednakże po miesiącu zostałem przywrócony do wykonywania moich funkcji.

Trzschaschel i Witte wystąpili z żądaniem zlikwidowania Biblioteki Krasieńskich w 1941 r. Jednocześnie zaarrestowano Edwarda Krasieńskiego, właściciela i kierownika tej biblioteki, i wywieziono go do Dachau, gdzie zginął. Na konferencji w pałacu Brühlowskim, na której oprócz Niemców byłem obecny ja, dr Grycz i przedstawiciele rodziny Krasieńskich, zastrzegłem też, iż zniszczenie Biblioteki Krasieńskich jest niezgodne z postanowieniami konwencji haskiej, na co Witte oświadczył, że odpowiedzialność Niemcy biorą na siebie. Fischer nie był obecny na tym zebraniu, lecz Trzschaschel i Witte działali w jego imieniu.

Z gmachu Biblioteki Krasieńskich wywieziono nowe druki polskie do Biblioteki Narodowej, nowe druki obcojęzyczne do biblioteki uniwersyteckiej, a mimo naszych protestów zwieziono do niej ze wszystkich bibliotek warszawskich inkunabuły (druki sprzed 1500 r.), rękopisy, sztychy, ryciny, mapy i atlasy oraz nuty. Umieszczono je w wilgotnych magazynach, zniszczonych przez działania wojenne. Dr Grycz pojechał z interwencją do Krakowa, lecz to nic nie pomogło, gdyż Witte miał poparcie władz dystryktu warszawskiego. Jestem przekonany, że Niemcy chcieli zgromadzić najcenniejsze dzieła w Bibliotece Krasieńskich, aby –

korzystając z tego, że sama ordynacja znajdowała się na terenach przyłączonych do Rzeszy – wywieźć bibliotekę do Niemiec. Przekonany jestem, że dr Witte, będąc człowiekiem małej miary, działał jedynie jako wykonawca inspiracji i dyspozycji władz dystryktu. W Bibliotece Krasieńskich zebrano światowej sławy zbiory Załuskich, rapperswilski, batignolskie, Krasieńskich, Konserwatorium Muzycznego, w sumie około 60 tys. rękopisów, dwieście tysięcy druków starych, kilkadziesiąt tysięcy nut (między innymi rękopisy Chopina), kilkadziesiąt tysięcy map i atlasów, przeszło sto tysięcy sztychów i rycin wartości nie dającej się ocenić, niezastąpionej dla kultury nie tylko polskiej, ale i świata. Dowodem tego są liczne, wielotomowe katalogi tych rękopisów. Drobną część tych rzeczy wywiózł oficer SS w październiku 1944 [?] do Niemiec, skąd wróciły tylko fragmenty, reszta została w październiku 1944 spalona przez Brandkommando. Sądzę, że w tym celu rękopisy te i zbiory zostały polane materiałem zapalnym, bowiem druki stare, zakurzone źle chwytają ogień i są trudnopalne.

Podczas powstania trzech bibliotekarzy i jeden magazynier znajdowali się w bibliotece uniwersyteckiej, Niemcy kazali im grzebać umarłych i wozić na zagrożone pozycje posiłki dla żołnierzy niemieckich. W związku z tą pracą zginął bibliotekarz, dr Krampera. We wrześniu 1944 pozostali zostali wyrzuceni z Warszawy. SS-mani wywieźli z biblioteki około stu skrzyń starych druków z tym, że resztę miano spalić. Wiem to od Korzeniowskiego i Marcina Toporowskiego, którzy znajdowali się jeszcze na terenie (obaj byli bibliotekarzami).

Na mocy umowy kapitulacyjnej Niemcy powinni byli ułatwić nam wywiezienie wszelkich dóbr kulturalnych. Porozumiałem się z dyr. Lorentzem i z nim razem brałem udział w wywożeniu zbiorów bibliotecznych z Warszawy do Pruszkowa. Uratowano w ten sposób bibliotekę uniwersytecką, Narodową, bibliotekę Wyższej Szkoły Handlowej. Natomiast już po kapitulacji Niemcy spalili Bibliotekę Publiczną (300 tys. tomów), Towarzystwa Lekarskiego (około 100 tys.), wszystkie księgarnie i biblioteki prywatne. Obliczam, że straty w spalonych po kapitulacji książkach w prywatnych księgarniach i towarzystwach naukowych wynoszą od dziesięciu do dwudziestu milionów [złoty].

Powołuję się na artykuł mój w piśmie „Nauka i Sztuka” pod tytułem *Biblioteki warszawskie w czasie okupacji 1939 – 1944*, którego maszynopis przyślę.

Dodaję, że w marcu 1940 r. byłem aresztowany przez gestapo i więziony na Mokotowie i na Pawiaku. Zwolniono mnie po trzech tygodniach bez badania.

Przez cały czas obchodzono się z więźniami źle, głodowaliśmy, nie wolno nam było spacerować po dziedzińcu, nie wolno nam było otrzymywać paczek, w celach trzyosobowych trzymano po 18 osób, bito przy przewożeniu z Mokotowa na Pawiak zarówno politycznych, jak i kryminalnych więźniów.